

مرکز تهران

دانشکده علوم انسانی، گروه علوم تربیتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

عنوان
مقایسه انتقادی دیدگاه های
تربیتی
جان دیویی و امام فخر رازی
استاد راهنما

جناب آقای دکتر محمد رضا سرمدی

استاد مشاور

جناب آقای دکتر بهمن زندی

نگارش

خدایچه قنبرلو

شهریور ۸۹

آنانين تکجه آدي کل بودنيا يه دير،
آنانين بير باخيشي ملك سليمانه دير،
آنا بير گلدي گلستاندا اونا تاي اولماز،
آنانين عطري بوتون کل گلستانه دير

تقديم به روح پاک مادرم
و پدرم به پاس تمام زحماتش

تشکر و قدردانی

خداوند متعال را شاکریم که این توفیق را نصیبم کرد تا از محضر اساتید گرانقدر بهره مند شوم و بتوانم در مسیر تعلیم و تربیت قدم بردارم

برخورد لازم می دانم از تمامی عزیزانی که مرا در انجام این تحقیق یاری کردند تشکر و قدردانی نمایم.

تشکر ویژه از استاد محترم راهنمایم جناب آقای دکتر محمدرضا سرمدی که با راهنماییهای ارزنده مرا در طول تحصیل و همچنین در انجام این تحقیق هدایت فرمودند و با وجود مشکلات فراوان از هیچ کمکی دریغ ننمودند با تشکر از استاد مشاور گرامی جناب آقای دکتر بهمن زندی که در جهت رفع نواقص این تحقیق کمکهای شایانی نمودند

با تشکر از پدر بزرگوار و خواهران و برادر مهربانم که با پشتیبانی روحی و فکری مرا در انجام این تحقیق یاری دادند.

چکیده

این پایان نامه به مقایسه و بررسی اندیشه های تربیتی جان دیویی و فخر رازی می پردازد و هم چنین انتقاد از اندیشه های تربیتی آنها به بررسی دیدگاههای فلسفی آنها پرداخته است. در فصل اول مقدمات و کلیات تحقیق آمده است، در فصل دوم پیشینه و ادبیات تحقیق و بیوگرافی دیویی و فخر رازی و خلاصه ای از دیدگاههای فلسفی آنها آمده است. در فصل چهارم با توجه به سوالات تحقیق، محقق در رابطه با مواردی همچون دیدگاههای آنها نسبت به کودک، آموزش و پرورش، و اهداف آن، برنامه درسی، روشهای آموزش و... آمده است. در نهایت در فصل پنجم انتقادات وارده بر دیدگاههای تربیتی این دو مربی بزرگ آمده است. روش تحقیق، سندی تحلیلی و مقایسه ای استدلالی با بررسی کتابها، آثار و مقالات فخر رازی و دیویی و اظهار نظر دانشمندان دیگر در مورد فلسفه تربیتی آنهاست. واژگان کلیدی این تحقیق تربیت، هوش، تجربه، شناخت، یادگیری فعال، حل مساله، رشد شناختی، رشد، پراگماتیسم است.

در اندیشه های تربیتی این دو همانندیهای بسیاری وجود دارد، که عبارتند از: کودک محوری بها دادن به فعالیت کودک، ارزش تربیتی بازی، نقش رغبت و آزادی در آموزش و پرورش، تربیت اخلاقی و اجتماعی، روشهای آموزشی و برنامه درسی.

در مواردی هم افتراقاتی در اندیشه های تربیتی آنها دیده می شود، که عبارتند از: رشد و مراحل آن، اهداف و اصول آموزش و پرورش، برنامه درسی، تجربه و ویژگی های آن و هوش.

طبق یافته های تحقیق، در بررسی اصول هر دو در تربیت عقلانی و تدریجی بودن تعلیم و تربیت و در بررسی روش های تعلیم و تربیت در تکریم کودک و روش های تفکر، نگرش انتقادی و حل مسأله توافق دارند. فلسفه تربیتی آنها در مورد اهداف تعلیم و تربیت، تربیت دینی، ارزش شناسی، و معرفت شناسی تفاوت با هم دارند.

فهرست مطالب

فصل اول/ مقدمات و کلیات.....	۱۰
۱-۱ مقدمه.....	۱۱
۲-۱ بیان مسئله.....	۱۴
۳-۱ ضرورت تحقیق.....	۱۶
۴-۱ سوالات تحقیق.....	۱۹
۵-۱ تعریف واژگان کلیدی تحقیق.....	۲۰
(۱-۵-۱) تربیت:.....	۲۰
(۲-۵-۱) تربیت اخلاقی:.....	۲۱
(۳-۵-۱) تربیت اجتماعی:.....	۲۱
(۴-۵-۱) رشد:.....	۲۲
(۵-۵-۱) رشد شناختی:.....	۲۲
(۶-۵-۱) هوش:.....	۲۳
(۷-۵-۱) تجربه:.....	۲۴
(۹-۵-۱) پراگماتیسم:.....	۲۵
(۱۰-۵-۱) ارزش شناسی:.....	۲۸
(۱۱-۵-۱) انسان شناسی:.....	۲۹
(۱۲-۵-۱) معرفت شناسی:.....	۲۹
۶-۱ اهداف تحقیق:.....	۳۰
۷-۱ کاربردهای تحقیق:.....	۳۱
۹-۱ روش و ابزار گردآوری اطلاعات:.....	۳۱
۱۰-۱ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:.....	۳۲
۱۱-۱ خلاصه فصل اول:.....	۳۳
فصل دوم / مبانی نظری و پیشینه تحقیق.....	۳۴

۳۵	۱-۲ مقدمه
۳۵	۲-۲ پیشینه تحقیق
۳۸	۳-۲ بیوگرافی جان دیویی
۴۰	۴-۲ آثار دیویی
۴۳	۵-۲ ویژگی های شخصیتی جان دیویی
۴۴	۶-۲ جان دیویی در خارج
۴۵	۷-۲ دیدگاه های فلسفی دیویی
۶۶	۹-۲ بیوگرافی امام فخر رازی
۶۹	۱۰-۲ آثار فخر رازی
۶۹	۱۱-۲ ویژگیهای شخصیتی فخر رازی
۷۰	۱۲-۲ دیدگاه های فلسفی فخر رازی
۸۰	۱۳-۲ تاثیر دانشمندان، فیلسوفان و روان شناسی بر فخر رازی
۸۵	۱۴-۲ تحولات فلسفی در قرن بیستم
۸۶	۱-۱۴-۲ ویژگی های آموزش و پرورش در قرن بیستم
۸۸	۱۵-۲ خلاصه فصل دوم
۸۹	فصل سوم / روش تحقیق
۹۰	۱-۳ مقدمه
۹۰	۲-۳ روش انجام تحقیق
۹۲	۳-۳ جامعه آماری
۹۲	۴-۳ روش نمونه گیری
۹۲	۵-۳ روشهای جمع آوری اطلاعات
۹۲	۶-۳ مراحل جمع آوری داده ها
۹۳	۷-۳ روش تجزیه و تحلیل داده ها
۹۶	۸-۳ محدودیتهای تحقیق

- ۹-۳ خلاصه فصل سوم ۹۷
- فصل چهارم / یافته های تحقیق ۹۹
- ۱-۴ مقدمه ۱۰۰
- ۲-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهشی اول ۱۰۱
- ۳-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهشی دوم ۱۰۹
- ۴-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهشی سوم ۱۱۳
- ۵-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهشی چهارم ۱۱۶
- ۶-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهش پنجم ۱۱۸
- ۷-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهشی ششم ۱۳۴
- ۸-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهش هفتم ۱۵۰
- ۸-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهشی هشتم ۱۵۹
- ۹-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهشی نهم ۱۷۱
- ۱۰-۴ یافته های تحقیق در مورد سوال پژوهشی دهم ۱۷۴
- ۱۱-۴ خلاصه فصل چهارم ۱۸۶
- فصل پنجم / نتیجه گیری و پیشنهادات ۱۹۱
- ۱-۵ مقدمه ۱۹۲
- ۲-۵ نقد دیدگاههای فلسفی و تربیتی دیویی ۱۹۲
- ۳-۵ نقد دیدگاههای فلسفی و تربیتی فخر رازی ۱۹۶
- ۴-۵ پیشنهادات ۱۹۸
- ۵-۵ خلاصه فصل پنجم ۱۹۹
- فهرست منابع و مآخذ ۲۰۰
- الف - منابع فارسی ۲۰۱
- مقالات: ۲۰۶
- ب - منابع خارجی: ۲۰۷

فصل اول

مقدمات و

کلیات

۱-۱ مقدمه

یکی از حوزه های مهم در تعلیم و تربیت، بررسی فلسفه تربیتی است که شامل دو عنصر فلسفه و تربیت است و حیاتی به موازات حیات بشری و تاریخی به قدمت تاریخ تأملات تربیتی فیلسوفان در زمان افلاطون و ارسطو گرفته تا روسو، کانت اشتایدر، دیویی^۱ و غیره دارد. فلسفه پایه و اساس، ارکان، ماهیت، هدف، روش و محتوای تربیت را روشن می کند و ذهنیت فلسفی معلمان، مدیران و برنامه ریزان به طور مستقیم و غیرمستقیم به دانش آموزان منتقل می شود.

به اعتقاد دیویی فلسفه همان نظریه عمومی تعلیم و تربیت است و تفکر فلسفی و نظریه تربیتی از هم جدایی ناپذیرند (به نقل از مختوم، ۱۳۸۷، ص ۵)

در مورد ارتباط فلسفه با تربیت سه نظریه مطرح است. نظریه اول این است که تربیت در تدوین نظریه ها، انتخاب موضوعات و روش شناسی از نظریه های فلسفی کمک می گیرد. به اعتقاد این گروه تربیت علاوه بر اینکه در امر شناسایی انسان در علمی مانند روان شناسی، زیست شناسی، جامعه شناسی و روان شناسی اجتماعی به عنوان ارکان اساسی معلومات خود یاری می جوید، در تعیین راهبردها، هدف غایی تربیت انسان و برای پاسخگویی به مسائلی از قبیل نیک و بد، خیر و شر، جبر و اختیار، مقصد نهایی هستی و بالاخره راه و روش نیک بختی و سعادت انسان ناگزیر نیازمند به استعانت جستن از اندیشه های فلسفی است. در نظریه دوم تربیت شاخه ای از معارف بشری است که می تواند یافته های

---

^۱ - John Dewey

فلسفه یا اندیشه های يك فیلسوف بزرگ را به کار گیرد. فیلسوفانی که در پی یافتن حقیقت عالم وجود یا هستی به تفکر پرداخته اند، موجب پیدایش نظریه های عمومی درباره هستی به طور اعم و انسان و جهت حرکت او به طور اخص و ارتباط او با کل هستی شده اند. در نتیجه به منظور یافتن بهترین وسیله امکان تحقق اهداف خود به تربیت هم در جنبه های نظری و هم عملی روی آوردند. نظریه سومی وجود دارد که از اهمیت چندانی نیست. مطابق این نظریه بین فلسفه و تربیت رابطه ای وجود ندارد زیرا مسائل تربیتی از نوع مسائل فلسفی نسبت در صورتی که می دانیم چنین نیست و مسائل اساسی فلسفه ارتباط نزدیکی با تربیت دارند.

زیرا که تربیت انسان دارای هدف و مقصود و غایتی است و به هنگام طرح و سازمان دادن نهادهای تربیتی این اهداف مشخص می شود که نشانگر موضع نظری هر جامعه در مورد مسائل اساسی معنوی، مادی، فرهنگی، تربیتی، اقتصادی و اجتماعی است. علاوه بر این معلم برای رشد فکری و عقلانی دانش آموز با معرفت سر و کار دارد و معرفت او از دانستن های او مربوط به جهان و زندگی انسان متاثر است. کیفیت و ماهیت شناخت عینی یا ذهنی، درونی یا بیرونی بودن آن مسائلی نیست که از طریق تجربه روشن شود بلکه از جمله مسائل شناخت شناسی در فلسفه است. (ابراهیم زاده، ۱۳۷۶، ص ۶۷ و ۶۳).

پس داشتن آموزش و پرورش بالنده و پیشرو محتاج بهره گیری از نظریات مربیان و دانشمندان بزرگ علوم

تربیتی است. فخررازی^۲ و جان دیویی به عنوان دو مربی بزرگ در تمام کشورهای جهان شناخته شده اند. پی بردن به نظرات و آراء تربیتی آنها می تواند راهکارهای عملی بسیاری را در اختیار ما قرار دهد، لذا موضوع این تحقیق، بررسی و مقایسه انتقادی دیدگاههای تربیتی فخررازی و جان دیویی است. در ادامه این فصل مقدمات و کلیات تحقیق آمده است.

---

^۲- IMAM Fhaky vazy

۱-۲ بیان مسئله

دو تن از فیلسوفان جهان جان دیویی و امام فخر رازی هستند. در این تحقیق سعی بر آن است تا دیدگاههای تربیتی هر دو دانشمند از لحاظ اهداف و اصول آموزش و پرورش و اصل تربیت، مفهوم تربیت اخلاقی و اجتماعی، روشهای آموزشی و برنامه مورد نظر آنها بررسی گردد. فلسفه تعلیم و تربیت رشته مستقلمحسوب می گردد که در آن اساس تعلیم و تربیت رابطه تعلیم و تربیت با مسائل و مشکلات تربیتی مورد بحث قرار می گیرد ولی از آنجا که فلسفه تعلیم و تربیت حوزه ای میان رشته ای است که از یک سو با فلسفه و از طرف دیگر با تعلیم و تربیت در ارتباط می باشد. پیوند میان فلسفه و تعلیم و تربیت پیوندی ناگسستنی است بطوری که ماکس بلاگ می گوید: فلسفه تعلیم و تربیت اگر جرح و تعدیل نشود یا قید و بند نگیرد در عمل کمتر از فلسفه نیست (به نقل از سعید بهشتی، ۱۳۷۷، ص ۱۰۲).

آموزش و پرورش به عنوان زیربنایی ترین نهاد تربیتی هر جامعه برای تربیت دختران و پسرانی که فردای جامعه را بدست می گیرند باید پیوسته قابلیت ها و توانایی خود را افزایش دهد و آنها را برای ورود به جهانی پر خطر و پر رقابت آماده سازد.

اصول، اهداف و آرمان هایی که برای تعلیم و تربیت دانش آموزان طراحی می شود و روش ها و فنون و برنامه هایی که می تواند آنها را به مقصد مورد نظر هدایت کند امر مهم و قابل تاملی است که جای مطالعه، تحقیق، بررسی و بحث بیشتری را طلب می کند.

صاحب نظران تربیتی در قرون و جوامع مختلف به بحث و بررسی مسائل تربیتی و ارائه دیدگاهها و فلسفه

تربیتی خود پرداخته اند و نظرات و یافته های آنها توانسته تاثیر مهم و چشمگیری را در ساختار تعلیم و تربیت موجب شود. اهداف و اصولی نو با روش هایی نو را برای تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان يك جامعه و شاید فراتر از يك جامعه و در بعد جهانی ایجاد کند و چه بسا بعد از گذشت سالها صاحب نظران و فیلسوفان تربیتی دیگر ظهور کرده و بر فلسفه تربیتی آنها خرده گرفته اند و منجر به تغییر مجدد در فلسفه تربیتی نظام آموزشی خود شده اند.

جان دیویی فلسفه تربیتی خود را با انتقاد از فلسفه های تربیتی قدیمی رایج در مدارس زمان خود که از مکتب های ایدئالیسم و به ویژه رئالیسم متأثر بود، آغاز کرد و دیدگاه های تربیتی جدیدی را مطرح نمود. مدارس آمریکا و حتی اروپا و برخی کشورهای آسیایی را با مکتب عملگرایی و دیدگاه ابزارگرایی خود تحت تاثیر قرار داد و در طرح اصول، اهداف، روش ها، برنامه درسی و نقش معلم و متعلم حرفه های متفاوت ارائه داد. هر چند که بعدها برخی نظرات تربیتی وی مورد انتقاد قرار گرفت که از جمله می توان به جلسه ملتی در خطر که به انتقاد از فلسفه تربیتی وی در سهل گیری آزادی بیش از حد متعلم می پردازد اشاره کرد.

همچنین عقاید وی در مورد دین در کتاب ایمان مشترک که دین را از امور ماورای طبیعی جدا می داند و به دلیل آمیختگی با عناصر کهنه شده برای انسان امروزی قابل قبول نمی داند و خواستار تحول و دگرگونی در آن استجای تامل و درنگ دارد (انصاری پور، ۱۳۷۸).

با این حال دیویی به عنوان پرکارترین صاحب نظر تعلیم و تربیت زمان خود با هزاران مقاله، صدها سخنرانی و دهها کتاب حرفهای ارزنده و گفته های تازه بسیاری دارد که می تواند برای تمام عوامل ذینفع، ذیعلاقه و ذیصلاح در امر آموزش و پرورش مفید باشد.

همچنین فخررازی موافق با نظر ارسطو خاطر نشان می سازد که افراط و تفریط در فضائل شجاعت و عفت و عدالت باعث پیدایش رذیلت می گردد ولی برخلاف نظر او فقط تفریط در فضیلت، حکمت را مذموم ندانسته زیرا معتقد است که این فضیلت (حکمت) هر چقدر در انسان بیشتر باشد بهتر است. عوامل تربیت از نظر فخررازی عبارتند از: تادیب فرزندان بر وفق شرع و عقل و سالم بودن والدین از نظر مزاج و احوال نفسانی.

این تحقیق در نظر دارد تا نظریه در فیلسوف غرب و شرق (دیویی و فخررازی) را مورد بررسی و مقایسه قرار دهد، نکات اشتراک و اختلاف آنها را مشخص نماید. هر يك از دو نظریه را با توجه به زمان و مکان آنها مطالعه و نقد نماید. با توجه به این بررسی و مقایسه می توان اصول و مبانی تعلیم و تربیت را در هر دو نظریه مشخص نمود و روش های تربیتی مناسبی را استنباط کرد.

۳-۱ ضرورت تحقیق

انسان تنها آفریننده ی خداوند است که به ترتیب و آموزش و پرورش خاص نیاز دارد تا به او کمک کند که تواناییهای موجود در خود را رشد دهد در غیر این صورت شایستگی ادامه زندگی موفق را نخواهد داشت. به طور کلی به دو صورت رسمی و غیررسمی (عمدی و غیر عمدی) انجام می گیرد. تربیت رسمی بیشترین تاثیر را

در پرورش انسانها و سرنوشت آنها می تواند داشته باشد. بدیهی است که تربیت صحیح نیازمند معلمانی آگاه و مساعد بودن موقعیتهای یادگیری و آموزشی و مدارس مناسب است و همه اینها نیازمند بهره گیری از دیدگاه های صاحب نظران آموزش و پرورش است. آموزش و پرورش در قرن بیستم شاهد تحولات بسیاری بوده است. در این قرن دامنه تعلیم و تربیت بسیار گسترده و متنوع شده است از میزان بیسوادی کاسته شده و بر میزان آگاهی مردم افزوده شده است. و تعداد بیشتری از انسانها از تعلیم و تربیت رسمی بهره برده اند. فلاسفه تعلیم و تربیت هماهنگ با حال و هوای این قرن گام به مرحله جدیدی از فلسفه نهاده اند یعنی فلسفه ابزار گرایی تجربه گرایی. جان دیویی (۱۹۰۲-۱۸۵۹) سومین تک سوار فلسفه پراگماتیسم و به عنوان رهبر این مکتب، فلسفه خود را در آمریکا مطرح کرد و به عنوان یک فیلسوف پر کار و تلاش گر در مقابل فلسفه های تربیتی قدیمی ظهور کرد و توانست تحولات بنیادی در نظام آموزش و پرورش آمریکا ایجاد کند و بر نظام تربیتی کشورهای اروپایی و حتی آسیایی نیز تاثیر گذارد.

جان دیویی آثار فراوانی در زمینه های فلسفه، روان شناسی، اخلاق و آموزش و پرورش از خود به یادگار گذاشته است.

اصیل دور کیم جامعه شناس شهیر فرانسوی دیویی را عمیق ترین و کاملترین نبوغ آمریکایی معرفی می کند (کاروان، ۱۳۸۱، ص ۲۲۰).

همچنین فخر رازی دارای نظرات بسیار ارزشمندی در زمینه و اصل تعلیم و تربیت، فضائل و رذائل اخلاقی،

ابعاد انسانی و غیره است. فخررازی فیلسوفی است که مستقیماً در باب تربیت به ایراد نظریه پرداخته و تنها ضربه مستقیم وی به این امر در کتاب جامع العلوم است که يك باب بسیار کوتاه و مختصری بدان اشارت کرده و در هیچ يك از آثار دیگرش به این امر مهم توجهی نداشته است. همه موارد فوق باعث شده از دو دانشمند مزبور به عنوان دانشمندانی تاثیرگذار بر تعلیم و تربیت و صاحب نظر یاد شود لذا برای شناخت عمیق و پی بردن به نقاط ضعف و قوت دیدگاه های تربیتی دیویی و فخررازی و دستیابی به اهداف فوق مقایسه ای انتقادی بین دیدگاه های تربیتی این دو دانشمند انجام می دهیم.

در کشور ما بسیاری از صاحب نظران آموزش و پرورش در کتابهایی که در زمینه فلسفه آموزش و پرورش، روان شناسی رشد کودک، روان شناسی تربیتی، تاریخ و آموزش و پرورش نوشته اند. نظریات این دو دانشمند (دیویی و فخررازی) را توضیح داده اند اما انتقادی همه جانبه و هم چنین مقایسه ای بنیادین بین این دانشمندان انجام نداده اند و همین مساله و وجود علاقه شخصی محقق را بر آن داشت تا در این تحقیق دیدگاه های تربیتی این دو دانشمند بیشتر شناخته شوند و نقاط ضعف و قوت و همچنین اشتراکات و تفاوت های دیدگاه های تربیتی این دو دانشمند پرداخته شود. باشد که مورد استفاده کسانی که در تعلیم و تربیت سهم هستند قرار گیرند.

۴-۱ سوالات تحقیق

سوالات اصلی تحقیق، موارد زیر هستند که محقق در پی یافتن جواب این سوالات، تحقیق مورد نظر را به انجام می‌رساند.

- ۱- نظر جان دیویی و فخر رازی در مورد کودک چیست؟
- ۲- نظر جان دیویی و فخر رازی در مورد آموزش و پرورش و اهداف آن چیست؟
- ۳- نظر جان دیویی و فخر رازی در مورد رشد چیست؟
- ۴- نظر جان دیویی و فخر رازی در مورد مراحل رشد شناختی چیست؟
- ۵- نظر جان دیویی و فخر رازی در مورد تربیت اخلاقی و اجتماعی چیست؟
- ۶- نظر جان دیویی و فخر رازی در مورد تجربه چیست؟
- ۷- نظر جان دیویی و فخر رازی در مورد برنامه درسی چیست؟
- ۸- نظر جان دیویی و فخر رازی در مورد روشهای آموزش چیست؟
- ۹- نظر جان دیویی و فخر رازی در مورد معلم چیست؟
- ۱۰- وجوه اشتراك و افتراق نظرات جان دیویی و فخر رازی در چه مواردی است؟

۵-۱ تعریف واژگان کلیدی تحقیق

نظر به گستردگی معانی بعضی از لغات و ترکیبات، در جهت روشن نمودن مفاهیم و هدف از کاربرد آنها، در این قسمت به تعریف و تبیین مفاهیم و واژه های مورد نظر می پردازیم.

۱-۵-۱ (۱-تربیت):

در مورد واژه تربیت تعاریف متعددی بیان شده است.

تربیت علمی دستوری یا تجویزی و طبعاً با بایدها و نبایدها سر و کار دارد. موضوع تربیت حرکتی از بودن به شدن است انسان در هر مقطع از زمان چیزی است و چیزی می تواند بشود و این مسیر همواره ادامه دارد در تعریفی دیگر تربیت ایجاد امکانات برای رشد همه جانبه و استعدادهای آدمی برای رسیدن به بالاترین موقع و مقامی که می تواند احراز کند. تعریف تربیت از دید مکتب اسلامی تکیه به هدایت خداوند از طریق ایمان به وحی و اطاعت از رسول خاتم و اولی الامر و عمل مطابق با موازین الهی و خودداری از منهیات است (آموزگار، ۱۳۷۹، ص ۴۰ و ۶).

تربیت در قرآن به معنی رشد و نمو جسمانی و هم به معنی رشد معنوی آمده است. و از نظر لغوی به معنی زیاد کردن و نمو دادن وسیله رشد و فراهم نمودن و پاک گردانیدن است. (صانعی، ۱۲).

ویلیام جیمز تربیت را چنین تعریف می کند: (تربیت عبارت است از تنظیم قوای بشری، که حسن رفتار او را

در جنبه های مادی و معنوی ضمانت می کند. (حجتی، ۱۳۶۷، ۱۷).

به عبارت دیگر، تعلیم و تربیت عبارت است از: زمینه ها و عوامل به فعلیت رسانیدن یا شکوفا ساختن استعدادهاي مشخص در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدفهای مطلوب و براساس برنامه ای سنجیده شده. (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۴، ۳۶۶).

۱-۵-۲) تربیت اخلاقی:

عبارت است از ایجاد شناخت و برانگیختن احساس جهت تضعیف و از بین بردن صفات منفی و مراقبت و پرورش هماهنگ صفات مثبت، تا این صفات ملکه وجود گردند.

۱-۵-۳) تربیت اجتماعی:

برای تربیت اجتماعی نمی توان تعریفی دقیق آورد. اما می توان آن را تربیتی دانست که هدف آن تربیت انسان به عنوان عضوی موثر، فعال و سودمند برای جامعه خود و جامعه بشری باشد و برای اصلاح و تغییر جنبه های نامطلوب آن بکوشد. تربیت اجتماعی تنها به محیط مدرسه محدود نمی شود، دانشمندان، موسسات سیاسی، مطبوعات، دستگاههای تبلیغاتی و سازمان های علمی در امر تربیت افراد نقش دارند. جان دیویی در کتاب دموکراسی و تعلیم و تربیت، تربیت را جریانی اجتماعی می داند و می گوید اجتماعات متعددی وجود دارد و میزان و ملاکی که برای ساختن و انتقاد تعلیم و تربیت است یک ایده آن اجتماعی است. ارزش یک جامعه تاملین منافع تمام اعضا و آزادی است (شریعتمداری، ۱۳۸۰، ص ۲۰۴).